

PAWEŁ KOSTRZEWSKI

Instytut Wyższych Studiów Teologicznych w Częstochowie
ORCID 0000-0002-3402-6490

KS. BONAWENTURA METLER (1866-1939) – DUSZPASTERZ, POPULARYZATOR ASTRONOMII, MĘCZENNİK

Celem artykułu jest przedstawienie życia i działalności ks. kanonika Bonawentury Metlera na polu duszpasterskim i naukowym oraz okoliczności jego męczeńskiej śmierci¹. Po raz pierwszy w niniejszym opracowaniu wykorzystane zostały materiały źródłowe z Archiwum Parafialnego w Kruszynie w postaci informacji odnotowanych w „Księdze wizyt biskupich”. Ks. Metler nie tylko opisywał w niej wizytacje kanoniczne przeprowadzane przez biskupów diecezji kujawsko-kaliskiej, a od 1925 r. częstochowskiej, ale również prowadził na jej łamach „Kronikę wydarzeń w parafii Kruszyna od 1919 do 1932 r.”. Jest to kapitalne źródło do zobrazowania działalności pastoralnej tego wyjątkowego kapłana. Sięgnięto również po dokumentację zgromadzoną w ramach śledztwa prowadzonego przez Okręgową Komisję Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce i jej kontynuatorkę Okręgową Komisję Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w sprawie morderstw popełnionych na kapłanach diecezji częstochowskiej w czasie II wojny światowej, przechowywanej obecnie w Instytucie Pamięci Narodowej w Katowicach. Charakter uzupełniający miała spuścizna ks. Metlera z Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej i archiwalia dotyczące strat osobowych i materialnych diecezji częstochowskiej z Archiwum Kurii Metropolitalnej w Częstochowie. Dzięki wskazanym archiwaliom pracy duszpasterskiej w Kruszynie i okolicznościom aresztowania oraz męczeńskiej śmierci poświęcono znacznie więcej miejsca niż pozostałym etapom życia ks. Metlera.

Ks. Bonawentura Metler urodził się 7 lipca 1866 r. we wsi Holendry Ciężen-skie w powiecie słupeckim w guberni kaliskiej. Jego rodzicami byli Bernard i Maria z d. Winnicka. Należeli oni do zubożałej szlachty. Byli właścicielami wsi i kolatorami kościoła parafialnego w Ciężeniu. Ojciec był weteranem powstania listopadowego, a matka

¹ Literatura poświęcona ks. Bonawenturze Metlerowi jest bogata. Zob.: R. Brzeziński, *Ks. Bonawentura Metler i męczennicy parzymiescy*, Częstochowa 1999; M. Głowacki, *Bonawentura Metler – pionier częstochowskiej astronomii*, „Ziemia Częstochowska” 2006, t. 33, s. 25-34; Tenże, *Ks. Bonawentura Metler – podróżnik, przyrodnik, popularyzator wiedzy astronomicznej*, [w:] *Astronomia-nauka i wiara*, red. B. Wszolek, Częstochowa 2011, s. 39-49; K. Kęsik, *Bonawentura Metler (1866-1939)*, [w:] *Słownik biograficzny polskiego katolicyzmu społecznego*, red. R. Łatka, Warszawa 2024, s. 244-255; K. Ziaja, *Słów kilka o księdzu Bonawenturze Metlerze (1866-1939)*, „Ziemia Częstochowska” 2021, t. 47, s. 361-370; J. Związek, *Martyrologium kapłanów diecezji częstochowskiej w czasie II wojny światowej*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 1976, t. 2, s. 259-261; Tenże, *Per aspera ad astra. Życie i działalność ks. Bonawentury Metlera*, „Ziemia Częstochowska” 1996, t. 23, s. 11-30; Tenże, *Metler Bonawentura (1866-1939)*, [w:] *Słownik Biograficzny Ziemi Częstochowskiej*, red. A. J. Zakrzewski, t. 1, Częstochowa 1998, s. 91-93; Tenże, *Ks. Bonawentura Metler jako duszpasterz (1866-1939)*, „Ziemia Częstochowska” 2006, t. 33, s. 13-23.

zajmowała się prowadzeniem domu. Prawdopodobnie nauki początkowe pobierał w domu. Następnie uczęszczał do Męskiego Gimnazjum Klasycznego w Kaliszu (1875-1883)².

Po otrzymaniu świadectwa dojrzałości wstąpił do Seminarium Duchownego we Włocławku (1883-1887). Należał do grona najzdolniejszych uczniów, dlatego po czwartym roku studiów seminaryjnych skierowano go do Akademii Duchownej w Petersburgu. Niestety ostry i wilgotny klimat miał negatywny wpływ na stan jego zdrowia. Z tego powodu w 1888 r. opuścił Petersburg i przeniósł się do Włoch. W Goryzi 18 listopada 1888 r. przyjął święcenia kapłańskie z rąk abp. Alojzego Zorna³.

W latach 1888-1889 był wikariuszem w Krzepicach, a następnie w Osieku Wielkim k. Koła⁴. W 1891 r. podjął studia w Rzymie w zakresie sztuki kościelnej. Kontynuował je w Monako, Paryżu i Londynie. Podczas zwiedzania muzeów w Europie i Ameryce odnalazł, zidentyfikował i odnowił zniszczone dzieło Jana Sossoferata *Deposito de cruce*. Posiadał nieprzeciętny talent do nauki języków obcych. Biegle posługiwał się językiem rosyjskim, angielskim, niemieckim, francuskim. We Francji uczył języka angielskiego i niemieckiego, a w Anglii francuskiego i niemieckiego. Dla polskich kleryków przygotował podręcznik *Gramatyka niemiecka*. Interesował się naukami przyrodniczymi. Studiował je w Rzymie, Insbrucku, Oksfordzie i na paryskiej Sorbonie. W latach 1901-1904 odbył podróż dookoła świata. W jej trakcie na Oceanie Indyjskim prowadził m.in. badanie glonów. W Australii wydał dzieło *Les Algues Marines – l'Océan Indien* 1902. W Melbourne uczył języka francuskiego i łacińskiego. Po powrocie podjął studia na Sorbonie. Pasjonował się astronomią. Pod okiem Camillus Flammariona skonstruował teleskop, dzięki któremu mógł obserwować ciała niebieskie. W latach 1894-1907 z przerwami spełniał obowiązki kapelana w instytucie św. Kazimierza, przeznaczonym dla polskich emigrantów w Juvisy sur Orge pod Paryżem w klasztorze sióstr szarytek. W tym klasztorze urządził obserwatorium astronomiczne⁵.

W 1908 r. po powrocie do Polski, znajdującej się wówczas pod zaborami, podjął obowiązki nauczyciela religii w szkołach ludowych w Częstochowie. Mieszkał wówczas u sióstr szarytek prowadzących Schronisko św. Antoniego przy ul. Wieluńskiej. Następnie katechizował w szkołach średnich. Jednocześnie popularyzował wiedzę na temat astronomii⁶. W 1923 r. zorganizował obserwatorium astronomiczne w parku miejskim pod Jasną Górą oraz powołał Komitet Organizacyjny Polskiego Popularnego Towarzystwa Astronomicznego⁷. Nauczał astronomii w Gimnazjum im. H. Sienkiewicza w Częstochowie. Z jego inicjatywy w 450. rocznicę urodzin Mikołaja Kopernika usypano na terenie szkoły kopiec na cześć tego wybitnego uczonego. Brał udział w Zjeździe dla Organizacji Nauki w Polsce w dniach 7-10 kwietnia 1920 r. W swoim przemówieniu

² Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej im. ks. Walentego Patykiewicza w Częstochowie (dalej: AACz), sygn. AP 126, Życiorys ks. Bonawentury Metlera z 19 III 1922 r., b.p; K. Kęsik, *Bonawentura Metler...*, s.244; J. Związek, *Per aspera ad astra...*, s. 16-17.

³ AACz, sygn. AP 126, Życiorys ks. Bonawentury Metlera z 19 III 1922 r., b.p; K. Kęsik, *Bonawentura Metler...*, s. 245; J. Związek, *Per aspera ad astra...*, s. 17-19.

⁴ K. Kęsik, *Bonawentura Metler...*, s. 345.

⁵ AACz, sygn. AP 126, Życiorys ks. Bonawentury Metlera z 19 III 1922 r., b.p; M. Głowacki, *Bonawentura Metler pionier...*, s. 25-26; K. Kęsik, *Bonawentura Metler...*, s. 246; J. Związek, *Per aspera ad astra...*, s. 19-21.

⁶ *Odczyt astronomiczny ks. B. Metlera*, „Goniec Częstochowski” 1928, nr 131, s. 3; *Z odczytu ks. Metlera*, „Goniec Częstochowski” 1928, nr 133, s. 3.

⁷ S. Nowak, *Samorząd miasta Częstochowy w latach 1916-1931. Z moich wspomnień*, cz. 3, oprac. A. J. Zakrzewski, Częstochowa 1994, s. 75

podkreślał, że poznanie nie ogranicza się tylko do sfery doświadczalnej, ale również nadprzyrodzonej⁸.

Biskup kujawsko-kaliski Stanisław Zdzitowiecki⁹ 13 lipca 1914 r. mianował go kanonikiem honorowym w kapitule kolegiackiej w Kaliszu. W latach 1915-1918 przebywał w USA. Po powrocie do Polski był administratorem parafii Garnek k. Radomska (1918-1919), a następnie proboszczem w Kruszynie (1919-1932)¹⁰. Dał się tu poznać jako gorliwy duszpasterz i dobry gospodarz. Na tym terenie aktywną działalność prowadzili działacze lewicowego i antyklerykalnego PSL „Wyzwolenie”¹¹. Warto w tym miejscu przywołać fragment sprawozdania ks. Metlera przygotowanego z racji wizytacji parafii przez bp. Władysława Krynickiego¹², odbywającej się w dniach 18-20 marca 1922 r., w którym to przedstawił kondycję religijną wspólnoty kruszyńskiej:

Tymczasem parafia kruszyńska, jak w ogóle cała Polska, a w szczególności ziemia radomska osaczona jest przez wrogów Boga i Jego świętego Kościoła. Lud do walki się nie przygotował. Zaskoczony nie umie i nie ma męstwa się bronić. Nowość go kusi, a hasło uczynienia rajy na ziemi, zwłaszcza tu w okolo wielkopańskiej rezydencji porywa. Myśl o szczęściu pozagrobowym zanika. Wysiłki tężyny masy ludowej idą w kierunku dóbr tego świata. Stan stan chce wyzyskać, a człowiek człowieka. Sprawiedliwość schodzi z widowni a miłosierdzie rzadziej widzieć się daje. Bolszewicka walka o byt dochodzi i na teren kruszyńskiej parafii. Kto idzie w imię ubogiego Mistrza z Nazaretu, Jezusa Chrystusa – Boga i człowieka, kto głosi w krzyżu zbawienie, za wroga go na usługach pańskich poczytują. Lud tu na ziemi ma być szczęśliwy, tu znaleźć niebo. [...] Kto inaczej głosi ten nie jest przyjacielem ludu. I dlatego pustnieją świątynie Chrystusa. Słowa Bożego słuchają najłabsi, silni zaś i mądrzy tego świata na zebraniach i wiecach, wyzwoleni od Boga i Jego przykazań, knują spiski na Chrystusa w wysłannikach i obrońcach Jego [...] Dla siebie tylko żyć, wszystkiego użyć, niczyją wolą nawet Boga i rodziców, już od młodości się nie krępować, te współczynniki rujnujące życie społeczne, religijne i narodowe, znajdują coraz powszechniejsze i tu zastosowanie¹³.

⁸ AACz, sygn. AP 126, Życiorys ks. Bonawentury Metlera z 19 III 1922 r., b,p; M. Głowacki, *Bonawentura Metler pionier częstochowskiej astronomii...*, s. 27-29; K. Kęsik, *Bonawentura Metler...*, s. 246-247; J. Związek, *Per aspera ad astra...*, s. 21-22, 24-25.

⁹ Bp Stanisław Kazimierz Zdzitowiecki (1854-1927), urodził się w Barczkowicach k. Piotrkowa [Trybunalskiego], święcenia prezbyteratu przyjął 22 lipca 1877 r., a sakrę biskupią 23 listopada 1902 r. Biskup diecezji kujawsko-kalskiej (od 1925 r. włocławskiej) w latach 1902-1927. – J. Debiński, *Stanisław Kazimierz Zdzitowiecki (1854-1927). Biskup włocławski*, „Ateneum Kapłańskie” 2003, z. 2, s. 309-319; zob. również M. Widera, *Biskup Stanisław Zdzitowiecki (1854-1927). Główne kierunki działalności w diecezji kujawsko-kaliskiej (włocławskiej)*, „Ateneum Kapłańskie” 2024, z. 2, s. 264-287.

¹⁰ J. Związek, *Per aspera ad astra...*, s. 22.

¹¹ O silnych wpływach tej partii na tym terenie świadczą wyniki wyborów do sejmu z 26 stycznia 1919 r., w których PSL „Wyzwolenie” w gminie Kruszyna zdobyło 44.4% - Szerzej zob. J. Socha, *Z dziejów ruchu ludowego w Piotrkowskiem*, „Acta Universitatis Lodziensis. Seria: Folia Historica” 1981, t. 7, s. 106.

¹² Bp Władysław Paweł Krynicki (1861-1928), urodził się we Włocławku, święcenia prezbyteratu otrzymał w 1885 r., a sakrę biskupią w 1918 r. Był biskupem pomocniczym diecezji kujawsko-kaliskiej (od 1925 r. włocławskiej) w latach 1918-1927. Do 1925 r. mieszkał w Częstochowie i Kaliszu skąd zarządzał południową częścią diecezji. W latach 1927-1928 biskup diecezjalny włocławski. – B. Kawczyński, *Bp Władysław Krynicki: życie i działalność homiletyczna*, „Studia Theologica Varsaviensia” 1986, t. 24 nr 2, s. 47-77.

¹³ Archiwum Parafii Kruszyna (dalej: APK), sygn. brak, Księga wizyt biskupich w parafii Kruszyna, s. 16-17.

Odpowiedzią na te zagrożenia była intensywna praca duszpasterska mająca na celu podniesienie poziomu życia religijnego. Napotkał w niej, szczególnie na początku, na liczne przeszkody i opór niektórych parafian, którzy zabiegali u władzy diecezjalnej o jego translokację. Duchowny nie zrażał się trudnościami, które z czasem minęły, nie bez udziału nadzwyczajnych okoliczności:

Praca więc syzyfowa w urabianiu granitnej masy suwerennego ludu znowu idzie. Tym łatwiej, że [...] utworzyła się legenda na całą okolicę o karze Bożej, zesłanej na Kruszyne za bunt przeciw kapłanowi: pioruny na sucho spaliły wieś kościelną¹⁴ gdy ja ciężko chory leżałem, zaraziwszy się przy obsłudze ich chorych, a oni jeździli do księży biskupów z zamiarem wyrzucenia mnie z Kruszyne¹⁵.

Troska o podniesienie poziomu życia religijnego przejawiała się zatem w systematycznym organizowaniu misji i rekolekcji, do ogłoszenia których zapraszał uznanych kaznodziejów. Wielką wagę przywiązywał do działalności bractw pobożnościowych i stowarzyszeń kościelnych. Doprowadził do wznowienia III Zakonu św. Franciszka (1921), reerygowania Bractwa Różańcowego (1923 r.), powołania Stowarzyszenia Niepokalanego Poczęcia Cudownego Medalika Maryi (1924 r.), założył koło parafialne Towarzystwa Misyjnego (1924 r.), Ligę Katolicką a następnie Akcję Katolicką, Stowarzyszenie św. Wincentego á Paulo¹⁶. Propagował czytelnictwo prasy katolickiej: „Przewodnika Katolickiego”, „Niedzieli”, „Posłańca Serca Jezusowego”, „Chorągwi Maryi”, „Rocznika Mariańskiego”, „Rycerza Niepokalanego”, „Misji Katolickich”, „Małego Apostoła” oraz „Młodej Polki”, „Małego Świątka” i „Gazety Świątecznej”¹⁷. Starał się utrzymywać dobre relacje z miejscowymi nauczycielami, których zapraszał do udziału w nabożeństwie ku czci św. Stanisław Kostki, a następnie gościł na plebanii¹⁸. Wzmocnieniu pobożności maryjnej przysłużyła się z pewnością pielgrzymka na Jasną Górę 4 września 1926 r., w której wzięło udział się ok. 1000 osób, co stanowiło 20% parafian¹⁹. Ks. Metler podkreślał: „Wszystkie wysiłki, głównie kazania, idą w kierunku wytworzenia solidarności wśród wiernych dla czynnego wyznawania nauki Chrystusa w życiu zwłaszcza publicznym przy jednoczesnym urabianiu siebie samego według wzoru Jezusa Boga-Człowieka, urabianiu w czynie rzeczywistej świętości bez zastępowania jej płóнным nastrojem religijnym”²⁰.

Jego staraniem, dzięki pomocy finansowej księcia Stefana Lubomirskiego, przeprowadzono remont kościelnych wież, dzwonnicy, plebanii, organistówki, budynków gospodarczych, uporządkowano cmentarz oraz zbudowano dom ludowy²¹. Wzniesiono również mur okalający plac kościelny²². Zakupiono ornaty, 6 sztandarów, wieczną

¹⁴ Pożar wybuchł z 21/22 maja 1920 r.

¹⁵ AACz, sygn. AP 126, Pismo ks. B. Metlra do bp. Stanisława Zdzitowieckiego, 15 września 1920 r., b.p.

¹⁶ APK, sygn. brak, Księga wizyt biskupich w parafii Kruszyzna, s. 20-24; J. Związek, *Per aspera ad astra...*, s. 27.

¹⁷ APK, sygn. brak, Księga wizyt biskupich w parafii Kruszyzna, s. 23.

¹⁸ Tamże, s. 21.

¹⁹ Tamże, s. 22.

²⁰ Tamże, s. 25.

²¹ Tamże, s. 19-21.

²² Tamże, s. 25-26.

lampkę, kandelabry, zegar do wnętrza kościoła²³. Ponadto urządzono ogród warzywny²⁴. Po pożarze Kruszyny z 21/22 maja 1920 r. udostępnił pomieszczenia parafialne dla ochronki²⁵.

Warto również odnotować kilka ważnych wydarzeń. 28 marca 1921 r. zorganizował pochód religijno-narodowy do figury Zmartwychwstania Polski wystawionej przez Adama Morawskiego²⁶. W czasie epidemii grypy tzw. hiszpanki, nie zważając na grożące mu niebezpieczeństwo, odwiedzał chorych, udzielając im sakramentu namaszczenia i wiatyku. W czerwcu i lipcu 1925 r. towarzyszył bp. Władysławowi Krynickiemu w jego podróży do Rzymu. Metler spotkał się wówczas z kardynałem Pietro Maffim, entuzjastą wiedzy astronomicznej²⁷. Cieszył się, gdy 4 września 1926 r. w pielgrzymce pieszej na Jasną Górę udało się ok. 1 000 osób, co stanowiło 20% parafian²⁸. Przykrym doświadczeniem dla ks. Metlera i całej wspólnoty była choroba i śmierć w 1927 r. młodego magnata Władysława Lubomirskiego. Duchowny zanotował w kronice: „całość parafian kruszyńskich potrafiła odpłacić młodemu jeszcze magnatowi sercem za jego złote serce, śląc ustawiczne modły przy zamawianych przez siebie mszach świętych do Boga w czasie choroby Kochanego Księcia oraz biorąc bardzo liczny udział w jego pogrzebie”²⁹. 7 października 1928 r. z okazji odpustu Matki Bożej Różańcowej został uroczystie wprowadzony obraz św. Teresy od Dzieciątka Jezus i umieszczony w ołtarzu bocznym Matki Bożej Nieustającej Pomocy. Obraz, namalowany przez Franciszka Jędrzejczyka³⁰, zakupiono z dobrowolnych ofiar wiernych, głównie księżnej Stefanowej Lubomirskiej. Ks. Metler odnotował:

parafia, zwłaszcza młodzież zyskała czułą opiekę i wzór anielskiej świętej do naśladowania. Ustawicznie płonące światło przed obrazem Kochanej Świętej świadczy o skuteczności modlitw do Niej zanoszonych. Cześć Dzieweczki z Lisieux od razu się wzmożła w parafii kruszyńskiej, oplacając się sownicie zjednywanymi łaskami – różami z Nieba³¹.

W dniach 11-13 maja 1931 r. parafię w Kruszynie wizytował biskup częstochowski Teodor Kubina³². Ks. Metler powitał Dostojnego Gościa następującymi słowami:

²³ Tamże, s. 23.

²⁴ Tamże, s. 20.

²⁵ Tamże, s. 20.

²⁶ Tamże, s. 20.

²⁷ K. Kęsik, *Bonawentura Metler...*, s. 249.

²⁸ APK, sygn. brak, Księga wizyt biskupich w parafii Kruszyna, s. 22.

²⁹ Tamże, s.23.

³⁰ Franciszek Jędrzejczyk (1871-1938) znany częstochowski malarz. Szerzej zob.: A. Jaśkiewicz, *Jędrzejczyk Franciszek*, [w:] *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających: malarze, rzeźbiarze, graficy*, t. 3, red. J. Maurin Białostocka, J. Derwojed, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979, s. 293.

³¹ APK, sygn. brak, Księga wizyt biskupich w parafii Kruszyna, s. 24.

³² Bp Teodor Filip Kubina (1880-1951), pochodził ze Świętochłowic. Po ukończeniu gimnazjum w Królewskiej Hucie rozpoczął studia teologiczne w 1901 r. na Uniwersytecie Wrocławskim. W tymże roku został wysłany na studia do Rzymu (Angelicum i Gregorianum). W 1904 r. uzyskał doktorat z filozofii, w 1907 r. doktorat z teologii. Święcenia kapłańskie przyjął 27[28] października 1906 r. z rąk kardynała Pietro Respighi. Po powrocie do diecezji wrocławskiej został wikariuszem w Mikołowie, a następnie w Bytomiu. Za działalność społeczną i patriotyczną na rzecz Polski został przeniesiony pod presją władz pruskich na Pomorze Zachodnie, a potem do Berlina. Od 1917 r. był

Wszedłeś Ekscelencjo w progi świątyni, o której powstaniu rzec można [...] „O Felix culpa!” Tragedia bowiem rodzinna domu Denhoffów, w której duma ojca niszczy uboższego sąsiada, a życie zakochanego syna kończy samobójstwem, szuka zglądzenia winy w potężnym dziele ekspijacji: ojca zamyka w do dziś dnia istniejącej pustelni parku kruszyńskiego, a za spokój syna składa Bogu wspaniałą przybytek w ofierze.

Budują go włoscy artyści w roku 1614 a Francuz du Bois, sekretarz Denhoffów przyozdabia własnym kosztem w arcydzieła z epoki Berniniego w kształcie wielkiego i dwóch bocznych ołtarzy, kazalnicy, konfesjonau i ławek. Wszystko w drzewie wykwintnie rzeźbione. Anna zaś Denhoff, o której kronikarz kruszyński mówił, że jako gwiazda zajaśniała na niebie nad ziemią kruszyńską, z całym poświęceniem i wielkopańskim zrozumieniem wykonuje ostatnią wolę Denhoffa pokutującego pustelnika. Świątynia ta, którą zbudowali magnaci, odwiedzali królowie, obsługiwali prałaci, dzisiaj my na przelomie czasów, potem gdy lud ogłoszono suwerennym, a wielkie fortuny maleją, z ogromnym wysiłkiem naszej suwerennej niezamożności w pierwotnej swej świetności zaledwie podtrzymywać możemy [...]

Potrafililiśmy jednak mimo wszystko naszą biedą uratować wieże kościelne; odbudować od fundamentów starożytny mur okalający kościół, podnieść stylowo grobowiec Denhoffowski w formie przybudówek do okazałej bramy wejścia na cmentarz kościelny, odrestaurować dzwonicę, zbudować na nowo lub podnieść z ruiny inne budynki kościelne, a już stale musimy rokrocznie przedsięwziąć kosztowne reparacje dachów kościelnych. Więcej byśmy zapewne mogli gdyby w nas większa była ochota do czynu chwały Bożej.

Słyszymy i czytamy, że Ty Najdostojniejszy Nasz Gościu dzisiejszy potrafisz dokonywać cudów: żeś dźwignął od fundamentów z groszowych ofiar wielki i okazały gmach seminarium duchownego, że ofiarą dalekiej i uciążliwej podróży jałmużniczej wykończyłeś i dałeś całą do użytku wiernych katedrę naszej nowej diecezji, mało tego, że jesteś apostołem Akcji Katolickiej, czynu wiary wszystkich wiernych naszego i świętego Kościoła. Jakoby z uśpienia budzisz nas do życia. Jak Jezus wskrzeszający przy grobie Łazarza wołasz do nas ludu w pomroku niewiary obezwładnionego: „Łazare veni foras!” – Łazarzu wyjdź na zewnątrz, okaż się światu, że żyjesz, żeś przyjacielem Chrystusa, wbrew wszystkim i mimo wszystko!

«Niech żywi miarą Chrystusa Króla nie tracą nadziei!» To hasło przynosisz nam dzisiaj wraz z życiem i światłem-darami Ducha Świętego. Wodzu Chrystusowy – jesteśmy! Słuchamy!³³

Podkreślić należy, że rozwijana pod czujnym okiem ks. Metlera Akcja Katolicka aktywnie uczestniczyła w życiu polityczno-społecznym. 30 marca 1930 r. wysłano protest do Ministerstwa Spraw Zagranicznych w sprawie prześladowań religijnych w Rosji Sowieckiej, a 8 grudnia 1931 r. zorganizowano w Kruszynie wiec protestacyjny przeciwko planom wprowadzenia ślubów cywilnych i rozwodów³⁴. Niemalym natomiast

proboszczem w Parafii NMP w Katowicach. Bardzo aktywnie uczestniczył w powstaniach śląskich i plebiscycie, opowiadając się za włączeniem Śląska do Polski. Biskup częstochowski w latach 1925-1951. Uczestniczył w międzynarodowych kongresach eucharystycznych. Opublikował wiele rozpraw naukowych, głównie z zakresu katolickiej nauki społecznej. W 1931 r. otrzymał doktorat honoris causa Uniwersytetu Jagiellońskiego. – M. Duda, *Biskup Teodor Kubina (1880-1951). Curriculum Vitae*, [w:] *Biskup Teodor Kubina (1880-1951). Listy pasterskie-orędzia-odezwy*, oprac. M. Duda, Częstochowa 2023, s. 37-47.

³³ APK, sygn. brak, Księga wizyt biskupich w parafii Kruszyna, s. 27-28.

³⁴ Tamże, s. 26, 29. Projekt reformy prawa małżeńskiego, dopuszczający rozwody i związki cywilne – został przygotowany przez prof. Karola Lutostańskiego. Spotkał się on z ostrą krytyką ze strony hierar-

zmarciem dla ks. Metlera był spór z braćmi Franciszkiem i Stefanem Kobylińskimi o plac okalający kaplicę w Widzowie, do którego wspomniani rościli sobie prawo. Przypuszczać należy, że w ogromnym stopniu wpłynął on na decyzję ks. Metlera o opuszczeniu Kruszyny³⁵.

Kolejną placówką ks. Metlera była parafia w Maluszynie, gdzie posługiwał w latach 1932-1934. Na plebanii urządził obserwatorium astronomiczne. Doprowadził do zażegnania sporu pomiędzy właścicielem majątków maluszyńskich hrabią Stanisławem Potockim a poprzednim proboszczem ks. Walentym Hammerlingiem. Był członkiem dozoru szkolnego w gminie Maluszyn. Miejscowość ta, położona nad Pilicą, ze względu na dużą wilgotność nie zbyt dobrze służyła zdrowiu duchownego, stąd prosił on o przeniesienie na inną parafię³⁶. Tym sposobem trafił on w 1934 r. do parafii Parzymiechy. W pracy duszpasterskiej wspomagał go tu wikariusz ks. Marian Ratuszny. Po latach tak wspominał współpracę z ks. Metlerem:

Przed wojną byłem wikariuszem u ks. kan. Metlera. Pomagałem mu w duszpasterstwie i popularyzowaniu astronomii. Sprawował on funkcję prezesa Towarzystwa Przyjaciół Astronomii Oddziału Częstochowskiego, a ja byłem sekretarzem. Niejedną noc spędziłem w Częstochowskim Obserwatorium Astronomicznym doznając swoistych przeżyć i wrażeń. Obserwacje w wolnych chwilach prowadziliśmy również w Parzymiechach na plebanii. Mieliśmy w szopie teleskop o średnicy zwierciadła 30 cm. Był on wykonany przez ks. kanonika, a zwierciadło srebrzyliśmy razem. Teleskop był systemu newtonowskiego i zaliczał się w owym czasie do największych w Polsce. Wyjeżdżał na szynach na środek podwórza, gdzie dokonywaliśmy obserwacji nieba. – sami i goście, względnie przyjeżdżające wycieczki. [...] Przypominam sobie postać ks. Metlera. Wzrost ok. 173 cm, długie siwe włosy, czoło wysokie, oczy niebieskie, nos orli, wąskie usta³⁷.

1 września 1939 r. na zachód od wsi Parzymiechy żołnierze z 83 Pułku Strzelców Poleskich im. Romualda Traugutta pod dowództwem płk. dypl. Adama Nadachowskiego ostrzelali nacierające wojska z 19 Dywizji Piechoty dowodzonej przez gen. por. Günтера Schwantesa a następnie wycofali się za linię Warty³⁸. W odwecie za poniesione straty agresorzy podpalili Parzymiechy i rozpoczęli masakrę ludności cywilnej. Antoni Sobera opisał gehennę, przez jaką przeszli mieszkańcy:

[...] wiązano ich po kilka osób za ręce kolczastym drutem, bito ich zapamiętałe [...], bito ich po głowie i oczach, krew przyskała, ręce łamano, pod mur stawiano, kije do oka żywcem wpychano i broń stale do głowy przystawiali. [...] musieli leżeć krzyżem całą noc na ziemi, byli też bici i szczuci psami. [...] wioska cała stała w płomieniach. Na 131 zabudowań

chii Kościoła katolickiego. Szerzej zob.: M. G. Smoliński, *Biskup negocjator. Zygmunt Choromański (1892-1968) biografia niepolityczna?*, Warszawa 2014, s. 112-119.

³⁵ APK, sygn. brak, Księga wizyt biskupich w parafii Kruszyna, s. 30.

³⁶ J. Związek, *Z przeszłości kościelnej Maluszyna i okolicy*, [w:] *Kościół i parafia św. Mikołaja w Maluszynie*, red. A.J. Zakrzewski, Ł. Kopera, Częstochowa 2013, s. 17-86.

³⁷ M. Ratuszny, *W rocznicę śmierci księdza Bonawentury Metlera*, „Niedziela 1984, nr 50, s. 8.

³⁸ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Katowicach (dalej: AIPN Ka), Okręgowa Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (dalej: OKSZpNP), sygn. 31/09/Zn t. 1, Protokół przesłuchania świadka – Aleksandra Ryszczyka z 19 V 1976 r, k. 16. Szerzej na ten temat zob.: J. Jędrysiak, *Parzymiechy-750 lat historii*, Lipie 2018, s. 223-227.

gospodarskich, zostały tylko dwa domy z dachami i jeden cały nienaruszony. Został także niespalony kościół, lecz mocno podziurawiony kulami, poza tym wszystko doszczętnie spalone. Ludność cywilna, która nie zdążyła uciec, bądź też nie przewidując tak wielkiej katastrofy została w wiosce, została rozstrzelana, zamordowana w okrutny i bestialski sposób³⁹.

Na wiadomość o wkroczeniu wojsk Wehrmachtu do Polski wielu uciekło ze wsi w godzinach rannych, chroniąc się w pobliskich lasach. Inni zwłaszcza kobiety z dziećmi i starcy zgromadzili się w piwnicy na plebanii. Księża Metler i wikariusz Józef Danecki⁴⁰ spędzili cały dzień i noc z 1 na 2 września z przerażonymi ludźmi, modlili się z nimi, uspokajali przerażonych⁴¹.

2 września, w godzinach przedpołudniowych, niemieccy żołnierze wtargnęli na plebanię i wszystkim znajdującym się tam ludziom nakazali wyjść. Wtedy to:

jeden z żołnierzy, trzymając wychodzącego księdza kanonika za kołnierz z tyłu, kilka razy uderzał jego głowę o schody, zarzucając przy tym, że staruszek kapłan był dowódcą strzelających do wojsk niemieckich. Na podwórzu zarzucali wszystkim, że strzelali. Pod groźbą rozstrzelania chcieli wydobyć obciążające zeznania, jednakże nikt się nie przyznał do tego czego nie zrobił⁴².

Obok dowodzenia grupą strzelających z wieży kościoła ks. Metler miał również za pomocą teleskopu dawać znaki polskim żołnierzom o ruchach wojsk niemieckich⁴³.

Rozdzielono zgromadzonych na dwie grupy. Kobiety z dziećmi oraz ks. Metlera wprowadzono z powrotem do piwnicy. Mężczyzn wraz z ks. Daneckim zabrano do parku hrabiego Karola Potockiego⁴⁴. W drodze

znęcali się nad ks. Daneckim dopytując się kto strzelał do wojska niemieckiego z wieży kościelnej. Ks. Danecki odpowiadał, że kościół był zamknięty a klucze były u organisty, więc nikt nie mógł dostać się do kościoła. Mówił to wszystko w języku polskim. To wszystko rozdrażniło żołdaków niemieckich, zarzucali mu, że zna język niemiecki tylko nie chce się nim posługiwać. Wśród czynnego znieważania zdarto z niego sutanne⁴⁵.

³⁹ Archiwum Kurii Metropolitalnej w Częstochowie (dalej: AKMCz), sygn. 100/60 t. 1 A. Sobera, Kronika bestialstw niemieckich, b.p.

⁴⁰ Ks. Józef Danecki (1913-1939), pochodził z Czeladzi, po ukończeniu Państwowego Gimnazjum im. Jana Sobieskiego w Szarleju-Piekarach wstąpił do Częstochowskiego Seminarium Duchownego w Krakowie. Święcenia kapłańskie przyjął 25 czerwca 1939 r. w katedrze św. Rodziny w Częstochowie z rąk bp. Teodora Kubiny. Nominację na stanowisko wikariusza do Parzymiech otrzymał 20 lipca 1939 r. – J. Związek, *Martyrologium...*, s. 228-229.

⁴¹ AIPN Ka, OKŚZpNP, sygn. 31/09/Zn t. 2, Zeznanie Petroneli Gładek z 25 IV 1978, k. 236; Tamże, Zeznanie Jana Ladry z 3 IV 1978 r., k. 226; Tamże, Zeznanie Zofii Piątek z 28 III 1978 r., k. 223; Cz. Tomczyk, dz. cyt., s. 236-237; J. Związek, *Represje wobec duchowieństwa diecezji częstochowskiej w latach 1939-1945*, [w:] *Martyrologia duchowieństwa polskiego 1939-1945*, red. B. Bejze, A. Galiński, Łódź 1993, s. 75.

⁴² AKMCz, 100/60 t. 1, Relacja Jana Piątka i Stanisławy Radek z 18 IV 1945 r.

⁴³ J. Pietrzykowski, *Walka i męczeństwo. Z wojennych dziejów duchowieństwa diecezji częstochowskiej (1939-1945)*, Warszawa 1981, s. 15; P. Kostrzewski, *Represje wobec diecezji częstochowskiej w tzw. Kraju Warty w okresie okupacji niemieckiej 1939-1945*, Łomianki 2023, s. 42.

⁴⁴ AIPN Ka, OKŚZpNP, sygn. 31/09/Zn t. 2, Zeznanie Petroneli Gładek z 25 IV 1978, k. 236.

⁴⁵ AKMCz, 100/60 t. 1, Relacja Jana Piątka i Stanisławy Radek z 18 IV 1945 r.

Około godz. 13.00 wyprowadzono z piwnicy ks. Metlera i udano się z nim do kościoła. Prawdopodobnie wówczas kapłan wyjął z tabernakulum Najświętszy Sakrament i schował go do bursy. Po wyjściu ze świątyni

żołnierze szarpiąc ks. kanonika rozpięli mu sutannę i dobrali się do bursy z Sanctissimum⁴⁶, którego część rozsypali na ziemię. Na uwagę ks. kanonika, że świeckim nie należy dotykać Eucharystycznego Ciała Pana Jezusa wydrwili się ze świętości naszych katolików. Następnie zabrali sędziwego, zmaltretowanego kapłana prowadząc w stronę lasów wsi Lindów⁴⁷.

Byli już tam obecni mężczyźni wraz z ks. Daneckim. Ponownie oskarżono ich o strzelanie do żołnierzy niemieckich z wieży kościoła i zabudowań parafialnych. Następnie przewieziono księży, organistę wraz z grupą mężczyzn do Jaworzna. Według innych relacji aresztowanych przewieziono do Jaworzna bezpośrednio z Parzymiech. Ks. Metler został przywiązany powrozami do pojazdu konnego i tak zaciągnięty na miejsce egzekucji⁴⁸. Tragedia rozegrała się na posesji rodziny Omyłów, znajdującej się naprzeciwko cmentarza parafialnego. Szczegóły zanotowano w Kronice parafii Parzymiechy:

Wtenczas jeden z Niemców przystąpił do ks. Metlera, chwycił go za kołnierz, szarpnął, płaszcz się rozpiął i ukazała się bursa z Najświętszym Sakramentem, zerwał bursę z szyi i rzucił daleko, przyłożył rewolwer do piersi, strzelił. Cicho, jak kłos ścięty padł ks. kanonik Metler. Potem [Niemiec] zastrzelił ks. wikarego Daneckiego, później organistę Ignacego Sobczaka, który rzucił się do nóg i prosił, że ma żonę i dziecko, ale strzał przerwał prośbę. Pomordowanych zakopano na miejscu egzekucji⁴⁹.

Warto dodać, że tuż przed rozstrzelaniem ks. Metler prosił o darowanie życia wikariuszowi i organście⁵⁰. Jan Piątek tak zapamiętał ten moment:

W Jaworznie na podwórzu w drugim domu po prawej stronie jadąc od Parzymiech vis a vis cmentarza ustawiono wszystkich aresztowanych z rękami wzniesionymi w górę. Tutaj ks. Danecki prosił o darowanie mu młodego życia kapłańskiego, za nim wstawiał się ks. kanonik. Nie odniosło to jednak żadnego skutku. Jeden z żołnierzy zerwał ks. kanonikowi z piersi bursę, w której miał Sanctissimum i odrzucił ją pod płot z bluźnierstwem, przy czym czynnie znieważył starca kapłana. Ośmieleni tym inni żołdacy, jak oprawcy rzucili się na ową ofiarę. Ks. Kanonik chciał coś powiedzieć, lecz w połowie zaczętego słowa pod ciężkimi razami żołdackich pięści, batów i kolb karabinowych zamilkł. Po kilku minutach zniechania się nad starcem kapłanem padł strzał do niego. Śmiertelnie ugodzony

⁴⁶ Według relacji Jana Ladry żołnierz wskazując na bursę z Najświętszym Sakramentem pytał ks. Metlera „Was ist das?“, na co kapłan odpowiedział „Das ist mein Gott!“ – AIPN Ka, OKŚZpNP, sygn. 31/09/Zn t. 2, Zeznanie Jana Ladry z 3 IV 1978 r., k. 226.

⁴⁷ AKMCz, 100/60t. 1, Relacja Jana Piątka i Stanisławy Radek z 18 IV 1945 r; Zob. również AIPN Ka, OKŚZpNP, sygn. 31/09/Zn t. 2, Zeznanie Petroneli Gładek z 25 IV 1978, k. 236; Tamże, Zeznanie Jana Ladry z 3 IV 1978 r., k. 226; Tamże, Zeznanie Zofii Piątek z 28 III 1978 r., k. 223;

⁴⁸ AIPN Ka, OKŚZpNP, sygn. 31/09/Zn t. 2, Zeznanie Petroneli Gładek z 25 IV 1978, k. 236; Tamże, Zeznanie Zofii Piątek z 28 III 1978 r., k. 223;

⁴⁹ AIPN Ka, OKŚZpNP, sygn. 31/09/Zn t. 1, Odpis z Kroniki Parafii Parzymiechy, k. 26.

⁵⁰ AIPN Ka, OKŚZpNP, sygn. 31/09/Zn t. 1, Protokół przesłuchania świadka – Aleksandra Ryszczyka z 19 V 1976 r., k. 16.

zakończył życie. [...] Bezpośrednio po strzale do ks. kanonika padł strzał do ks. Daneckiego, jednakże nie pozbawił go od razu życia, męczył się około pół godziny. W międzyczasie inny żołdak męczył organistę chcąc go udusić. Męczony prosił o darowanie mu życia. Ów żołdak dusząc go mówił, jak pogrzeb, ślub czy chrzest godziłeś czy opuściłeś? Gdy się nasycił i zmęczył w znęcaniu ów bestialski żołdak strzelił do swej ofiary, lecz podobnie jak do ks. Daneckiego strzał nie był śmiertelny. Męczył się około pół godziny, gdy tymczasem naigrywano się z innych osób i kopano dół dla trzech ofiar. Przed wrzuceniem ich do dołu, do dających oznaki życia ks. Daneckiego i organisty strzelili żołdacy w głowy i aresztowanym kazali wrzucić do dołu⁵¹.

W tym czasie przybył żołnierz niemiecki i wstrzymał dalszą egzekucję⁵². Pozostałą grupę około 40 osób przewieziono do więzienia w Kluczboroku a następnie do Görlitz, skąd wrócili po 6 tygodniach⁵³. Osoby, które były przetrzymywane na plebanii w Parzymiechach, przewieziono do wsi Grabarze i umieszczono w jednym z budynków. Wśród nich znajdowały się dwie niezamężne siostry ks. Metlera⁵⁴. W nocy Niemcy wrzucili do środka granat i zaczęli strzelać, na skutek czego byli zabici i ranni. Nielicznym udało się uciec⁵⁵.

Ciała księży Metlera i Daneckiego oraz organisty Sobczaka zostały pochowane w grobie wykopanym na posesji Omyłów w odległości około 1 metra od studni. 7 września 1939 r. na polecenie niemieckich żandarmów i miejscowego sołtysa Józefa Grześlaka, w obawie o skażenie wody pitnej, przeniesiono je na tutejszy cmentarz⁵⁶. Władysław Ladra zapamiętał, że „Ks. Metler był w sutannie, która była mocno zakrwawiona, w kieszeni był brewiarz z zapiskami na kartkach. Ks. Danecki był bez sutanny, która była na niego rzucona, w sutannie zaś był list od jego brata”⁵⁷. Warto dodać, że ks. Metler miał przy sobie obrazek Serca Jezusowego, przedziurawiony kulą i przesiąknięty krwią⁵⁸.

Nadmienić należy, że Niemcy spalili plebanię, wraz z bogatą biblioteką ks. Metlera z wieloma różnojęzycznymi publikacjami naukowymi, i zabudowania gospodarcze, a z kościoła skradli trzy zabytkowe kielichy z patenami⁵⁹.

⁵¹ AKMCz, Relacja Jana Piątka i Stanisławy Radek z 18 IV 1945 r.

⁵² AIPN Ka, OKŚZpNP, sygn. 31/09/Zn t. 2, Zeznanie Petroneli Gładek z 25 IV 1978, k. 236.

⁵³ AIPN Ka, OKŚZpNP, sygn. 31/09/Zn t. 2, Zeznanie Jana Ladry z 3 IV 1978, k. 227; T. Olejnik, *Zbrodnie Wehrmachtu popełnione na ludności cywilnej powiatu wieluńskiego w okresie od 1 września do 25 października 1939 r.*, „Nad Górną Prosną” 1971, t. 1, s. 56; Cz. Tomczyk, *Diecezja częstochowska w latach okupacji hitlerowskiej 1939-1945*, [w:] *Studia z historii Kościoła w Polsce*, t. 4, red. H.E. Wyczawski, Warszawa 1978, s. 237-238; J. Fajkowski, J. Religa, *Zbrodnie hitlerowskie na wsi polskiej 1939-1945*, Warszawa 1981, s. 67-69; J. Związek, *Per aspera ad astra...*, s. 29-30;

⁵⁴ Archiwum Państwowe w Częstochowie, Starostwo Powiatowe Częstochowskie II, sygn. 309, Wniosek o ustalenie szkód i odszkodowanie wojenne dot. ks. Bonawentury Metlera, k. 86.

⁵⁵ AIPN Ka, OKŚZpNP, sygn. 31/09/Zn t. 2, Zeznanie Petroneli Gładek z 25 IV 1978, k. 236; Tamże, Zeznanie Jana Ladry z 3 IV 1978 r., k. 226; Tamże, Zeznanie Zofii Piątek z 28 III 1978 r., k. 223;

⁵⁶ AIPN Ka, OKŚZpNP, sygn. 31/09/Zn t. 2, Zeznanie Czesława Omyły z 30 III 1978, k. 224.

⁵⁷ AIPN Ka, OKŚZpNP, sygn. 31/09/Zn t. 2, Zeznanie Władysława Ladry z 30 III 1978 r., k. 225.

⁵⁸ M. Ratuszyny, *W rocznicę śmierci księdza Bonawentury Metlera*, „Niedziela” 1984, nr 50, s. 8.

⁵⁹ AIPN Ka, OKŚZpNP, sygn. 31/09/Zn t. 2, Zeznanie Petroneli Gładek z 25 IV 1978, k. 236; Tamże, Zeznanie Jana Ladry z 3 IV 1978 r., k. 226; AKMCz, sygn. 100/90, Straty wojenne diecezji częstochowskiej 1939-1945. Parafia Parzymiechy, k. 753-754; Archiwum Państwowe w Częstochowie, Starostwo Powiatowe Częstochowskie II, sygn. 309, Wniosek o ustalenie szkód i odszkodowanie wojenne dot. ks. Bonawentury Metlera, k. 86.

Po zakończeniu II wojny światowej, staraniem ks. Artura Pietrusińskiego, proboszcza w Parzymiechach, przy współudziale ks. Fryderyka Piechy, proboszcza w Jaworznie ekshumowano szczątki pomordowanych i przeniesiono je na cmentarz w Parzymiechach. Uroczystości trwały dwa dni. 11 grudnia 1945 r. mszę świętą odprawił ks. Fryderyk Piecha, a kazanie wygłosił ks. dr Władysław Pająk, proboszcz parafii św. Józefa w Częstochowie, a następnego dnia mszę świętą celebrował, wygłosił kazanie i odprowadził szczątki do grobu bp. Teodor Kubina⁶⁰.

KS. BONAVENTURA METLER (1866-1939) –
DUSZPASTERZ, POPULARYZATOR ASTRONOMII, MĘCZENNIK

Słowa kluczowe: ks. Bonawentura Metler, astronomia, II wojna światowa, Kruszyna, Parzymiechy

Ks. Bonawentura Metler (1866-1939) pochodził ze stanu szlacheckiego. Urodził się w Ciężeniu w guberni kaliskiej. Święcenia kapłańskie przyjął w 1888 r. Studiował w seminarium duchownym we Włocławku oraz w Petersburgu, Rzymie, Monako, Londynie i Paryżu. Był niezwykle uzdolniony. Biegłe posługiwał się językiem angielskim, rosyjskim, niemieckim, francuskim. Interesował się sztuką i naukami przyrodniczymi. Skonstruował własny teleskop. Odbył podróż dookoła świata. Od 1908 r. mieszkał w Częstochowie. Był inicjatorem założenia obserwatorium astronomicznego w parku pod Jasną Górą oraz Polskiego Popularnego Towarzystwa Astronomicznego. W częstochowskich szkołach nauczał religii i astronomii. Był proboszczem w Garmku (1918-1919), Kruszynie (1919-1932), Maluszynie (1932-1934) i Parzymiechach (1934-1939). Dał się poznać jako gorliwy duszpasterz i dobry gospodarz. W chwili wybuchu II wojny światowej był proboszczem w Parzymiechach. W odwecie za ostrzelanie żołnierzy Wehrmachtu Niemcy spalili tę miejscowość, a w drugim dniu wojny rozstrzelali ks. Metlera, wikariusza ks. Józefa Daneckiego i organistę Ignacego Sobczaka.

FATHER BONAVENTURA METLER (1866-1939) –
PRIEST, PROMOTER OF ASTRONOMY, MARTYR

Keywords: ks. Bonawentura Metler, astronomy, the second world war, Kruszyna, Parzymiechy

Father Bonawentura Metler (1866-1939) came from the Polish nobility (szlachta). He was born in Ciężęń, in the Kalisz Governorate. He was ordained as a priest in 1888. He studied at theological seminaries in Włocławek, St. Petersburg, Rome, Monaco, London and Paris. He was an extremely talented man. He spoke fluently in English, Russian, German and French. He was interested in arts and natural sciences. He constructed his own telescope. He travelled around the world. From 1908, he lived in Częstochowa. He was the initiator behind the establishment of the astronomical observatory in the park near the Jasna Góra monastery and of the Polish Popular Astronomical Society (Polskie Popularne Towarzystwo Astronomiczne). He taught religion and astronomy at schools in Częstochowa. He was a parish priest in Garmek (1918-1919), Kruszyna (1919-1932), Maluszyn (1932-1934) and Parzymiechy (1934-1939). He became known as a committed priest and a good host. At the outbreak of the Second World War he was a parish priest in Parzymiechy. In retaliation for shooting at Wehrmacht soldiers, the Germans burnt down the village, and, on the second day of the war, they executed Father Metler, the vicar – Father Józef Danecki, and the organist – Ignacy Sobczak.

⁶⁰ M. Ratuszny, *W rocznicę śmierci...*, s. 8.

Bibliografia:

Źródła:

- Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej
Akta personalne ks. Bonawentury Metlera
Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Katowicach
Okręgowa Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu
Archiwum Państwowe w Częstochowie,
Starostwo Powiatowe Częstochowskie II
Archiwum Parafii Kruszyna
Księga wizyt biskupich w parafii Kruszyna.
Archiwum Kurii Metropolitalnej w Częstochowie
Protokoły (sporządzone w latach 1945-1947) strat wojennych i zbezczeszczeń za okupacji 1939-1945 w parafiach diecezji częstochowskiej
Straty wojenne diecezji częstochowskiej 1939-1945

Wspomnienia:

- Nowak S. (1994), Samorząd miasta Częstochowy w latach 1916-1931. Z moich wspomnień, cz. 3, oprac. A. J. Zakrzewski, Częstochowa

Prasa:

- „Goniec Częstochowski” – 1928
„Niedziela” – 1984

Opracowania:

- Brzeziński R. (1999), *Ks. Bonwentura Metler i męczennicy parzymiescy*, Częstochowa
Dębiński J. (2003), *Stanisław Kazimierz Zdzitowiecki (1854-1927). Biskup wrocławski*, „Ateneum Kapłańskie”, z. 2
Duda M. (2023), *Biskup Teodor Kubina (1880-1951). Curriculum Vitae*, [w:] *Biskup Teodor Kubina (1880-1951). Listy pasterskie-orędzia-odezwy*, oprac. M. Duda, Częstochowa
Fajkowski J., Religa J. (1981), *Zbrodnie hitlerowskie na wsi polskiej 1939-1945*, Warszawa
Głowacki M. (2006), *Bonawentura Metler – pionier częstochowskiej astronomii*, „Ziemia Częstochowska”, t. 33
Głowacki M. (2011), *Ks. Bonwentura Metler – podróżnik, przyrodnik, popularyzator wiedzy astronomicznej*, [w:] *Astronomia-nauka i wiara*, red. B. Wszolek, Częstochowa
Jaśkiewicz A. (1979), *Jędrzejczyk Franciszek*, [w:] *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających: malarze, rzeźbiarze, graficy*, t. 3, red. J. Maurin Białostocka, J. Derwojed, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk
Jędrysiak J. (2018), *Parzymiechy-750 lat historii*, Lipie
Kawczyński B. (1986), *Bp Władysław Krynicki: życie i działalność homiletyczna*, „Studia Theologica Varsaviensia”, t. 24, nr 2
Kęsik K. (2024), *Bonawentura Metler (1866-1939)*, [w:] *Słownik biograficzny polskiego katolicyzmu społecznego*, red. R. Łatka, Warszawa
Kostrzewski P. (2023), *Represje wobec diecezji częstochowskiej w tzw. Kraju Warty w okresie okupacji niemieckiej 1939-1945*, Łomianki
Olejnik T. (1971), *Zbrodnie Wehrmachtu popełnione na ludności cywilnej powiatu wieluńskiego w okresie od 1 września do 25 października 1939 r.*, „Nad Górną Prosną”, t. 1

- Pietrzykowski J. (1981), *Walka i męczeństwo. Z wojennych dziejów duchowieństwa diecezji częstochowskiej (1939-1945)*, Warszawa
- Smoliński M.G. (2014), *Biskup negocjator: Zygmunt Choromański (1892-1968) biografia niepolityczna?*, Warszawa
- Socha J. (1981), *Z dziejów ruchu ludowego w Piotrkowskiem*, „Acta Universitatis Lodzianis. Seria: Folia Historica”, t. 7
- Tomczyk Cz. (1978), *Diecezja częstochowska w latach okupacji hitlerowskiej 1939-1945*, [w:] *Studia z historii Kościoła w Polsce*, t. 4, red. H.E. Wyczawski, Warszawa
- Widera M. (2024), *Biskup Stanisław Zdzitowiecki (1854-1927). Główne kierunki działalności w diecezji kujawsko-kaliskiej (włocławskiej)*, „Ateneum Kapłańskie”, z. 2
- Ziaja K. (2021), *Słów kilka o księdzu Bonawenturze Metlerze (1866-1939)*, „Ziemia Częstochowska”, t. 47
- Związek J. (2006), *Ks. Bonawentura Metler jako duszpasterz (1866-1939)*, „Ziemia Częstochowska”, t. 33
- Związek J. (1976), *Martyrologium kapłanów diecezji częstochowskiej w czasie II wojny światowej*, „Częstochowskie Studia Teologiczne”, t. 2
- Związek J. (1998), *Metler Bonawentura (1866-1939)*, [w:] *Słownik Biograficzny Ziemi Częstochowskiej*, red. A. J. Zakrzewski, t. 1, Częstochowa
- Związek J. (1996), *Per aspera ad astra. Życie i działalność ks. Bonawentury Metlera*, „Ziemia Częstochowska”, t. 23
- Związek J. (1993), *Represje wobec duchowieństwa diecezji częstochowskiej w latach 1939-1945*, [w:] *Martyrologia duchowieństwa polskiego 1939-1945*, red. B. Bejze, A. Galiński, Łódź
- Związek J. (2013), *Z przeszłości kościelnej Maluszyna i okolicy*, [w:] *Kościół i parafia św. Mikołaja w Maluszynie*, red. A.J. Zakrzewski, Ł. Kopera, Częstochowa